

Cerkev sv. Jošta, Jošt nad Kranjem

Na Joštu nad Kranjem še danes zvonijo z zvonom, ki ima Prešernov napis, ter skupaj z baročno opremo in svetimi stopnicami priča o nekdanji bogati romarski zgodovini, v katero so se zapisale znane osebnosti, med njimi Fran Saleški Finžgar in Janez Evangelist Krek. Novejša zgodovina vrha pa je povezana zlasti...

Kulturni praznik Prešernov dan je v Kranju izjemno pester. V starem mestnem jedru poteka Prešernov semenj. Največji slovenski pesnik je zadnje leta svoje življenja v mestu živel. Tu je umrl in je tudi pokopan. Kulturni praznik mi že od otroštva veliko pomeni. Prešeren je izjemen pesnik, nadčasoven, čeprav so mi osebno ljubši Alojz Gradnik, Anton Vodnik, France Balantič.

Vsi poznamo Prešernovo zdravljico, našo himno. Pa sonete nesreče, Sonetni venec, Krst pri Savici. Manj pa je znano, da je Prešeren spesnil veliko priložnostnih verzov. Tako je za ljubljanskega zvonarja Antona Samassa kar čez noč naredil napis za veliki zvon pri sv. Joštu: Moj bron je najden bil v dnu morja, ko Turčije kraljestvo v Heladi končal je Navarin. Ga kupi romar ga Samassa v zvon prelije, glasim zdaj božjo čast iz svet'ga Jošta lin.

Sv. Jošt nad Kranjem je pravi kranjski mestni kulturni vrh. Ta hrib je bil nekdanj zelo obiskana božja pot. Danes pa je priljubljeni izletniški cilj meščanov, okoličanov vseh generacij.

Takšni in drugačni romarji hodijo gor na Jošta. Za velikega pesnika Prešerna ne vem, ali je hodil gor na goro. Vem, da je v Ljubljani rad poromal v atelje prijatelja, slikarja Matevža Langusa. Langus je bil osrednji cerkveni slikar pred sredino 19. stoletja in tudi meščanski portretist Prešernovega kroga.

Pesnik je hodil občudovat svojo madono Primicevo Julijo. Ne v živo, ampak na portretu, ki ga je tisti čas slikal Matevž Langus. Zato je pesnik slikarju posvetil sonet:

Marskteri romar gre v Rim, v Kompostelje,
Al tje, kjer svet' Antón Jezusa varje,
Trsat obiše, al svete Lušarje
Enkrát v življenji, al Marijno Celje.

V podobah gledat hrepeni veselje
Življenja rajskega. Sled sence zarje
Unstranske glorie, vtisnjeni v oltarje
Ljubezni verne ohladi mu želje.

Ah, tak podobo gledat me device,
Nebeške nje lepote senco, sanje
Goljufne, v kterih komej sled resnice,

Ukaz želj vleče v tvoje domovanje;
Srce obupa manj moré pušice,
Ur krajši tek, tam milši prs zdihvánje.

Pesnik našteva znamenite božje poti ter primerja svoje hrepenenje po neuslišani ljubezni s hrepenenjem romarjev, ki so šli na božjo pot.

Zlati romarski časi so na Joštu že zdavnaj mimo. Še vedno ljudje pridejo na vrh nekajkrat na leto. Nekaj kranjskih far ima tu zaobljubljeno mašo. Tu potekata velikonočna telovska procesija. To izvira iz časa, ko so bile procesije po 2. svetovni vojni v mestih prepovedane.

V 18. stoletju so na Slovenskem cvetela romanja. Vse je živelo v baročnem zanosu in čustvovanju. Tudi na Jošta so drle množice ljudi. Na leto je bilo v cerkvi 2000 maš. Verniki so prihajali v procesijah od blizu in daleč. Ustanovili bratovščini sv. Jošta in sv. Ane. Romarska in kulturna zgodovina tega vrha sega še dlje v preteklost. Prvotna cerkev je bila najbrž iz 15. stoletja, spadala pa je tako kot danes pod župnijo Šmartin pri Kranju.

Širše ozemlje so se lastili Orterburžani, kranjski meščani kot Freisinški škofi, ki so imeli v posesti Škofjo Loko, zato so večkrat nastajali spori. Romanja so vrhunec dosegla v drugi in tretji četrtini 18. stoletja. Povezana pa so bila tudi izgradnjo nove cerkve in postavitvijo svetih stopnic.

Za romarje so skrbeli številni duhovniki. Občasno tudi redovniki iz različnih samostanov. V poznem 18. stoletju so jo Jožefinske reforme zavrla romanja na sv. Jošta in cerkev so hoteli celo podreti. Kljub temu se je ohranila, delno pa še živijo tudi stari romarski spomini.

Hiša s poslikano fasado stoji tik pod vrhom in se imenuje puščava (Slika 1). Tukaj je pred stoletji, davno nazaj živel puščavnik. Tu je sedaj Dom tabornikov.

Slika 1: Hiša Puščava

Ob stari romarski poti so ob kapelici duhovniki sprejemali romarje (Slika 2).

Slika 2: Kapelica, kjer so duhovniki sprejemali romarje

Na Joštu so duhovniki delovali daljši ali krajši čas. Tu gori so živeli. Takšen je bil Prešernov prijatelj Julijani. Vsi pa poznamo legendarnega Trnovskega župnika in pisatelja Frana Seleškega Finžgarja. Kot mlad duhovnik je na Joštu služboval v poletnih mesecih leta 1899. Svoje življenje je opisal v delu *Leta mojega popotovanja*. Sprejem ob mojem prihodu je bil imeniten. Ko so me Joštari zagledali da prihajam, so mi prišli s procesijo in banderami naproti. Potrkavalo je, pokali so topiči. Bil sem ves zbehan, ko so me častili z župnikom. Po odhodu kaplana Šarca sem odšel v romarsko hišo pogledat stanovanje. Soba je bila za silo opremljena. Starinsko opravo, vse iz doba baroka. Svojega nisem imel nič, razen obleke. Komaj sem oblekel talar, me že pride cerkovnik klicat. Sedaj pa le hitro, romarji čakajo. Gremo jim naproti. Ta dan je bil vsako leto določen za prihod Štajercev, ki so jo primahali peš mimo Gornjega grada skozi Kamnik. Od tod k sv. Joštu, nato dalje v Ljubno k Mariji udarjeni. Iz Ljubnega so romali na Brezje. Od tam v Radovljico k sv. Krvi, nato na Bled na otok, nato dalje na Višarje in od tam na Pirovo k čudežni bridki Martri in potem skozi Koroško domov. Junaki vere.

Nekdaj so se v lopah odpučili romarji. Marsikatera božje-potna cerkev ima ohranjene arkadne hodnike, ki so jih prislonili k cerkveni stavbi. To je nenavadni arhitekturni dodatek (Slika 3).

Slika 3: Arkadni hodnik ali lopa

Cerkev je dvostolpna, enoladijska stavba. Sezidana je bila med leti 1735 in 1740.

Slika 4: Dvostolpna, enoladijska cerkev, sezidana med leti 1735 in 1740

Celota je prostorna in zelo svetla. Baročna arhitektura učinkuje kar nekoliko klasično. Samo oltarni del v prezbitteriju krasijo freske. Večji umetnostni okras pa so baročni oltarji s kipi in slikami, prižnica in niša s kipom sv. Janeza Nepomuka (Slika 5).

Slika 5: Notranjost cerkve sv. Jošta

Stranska oltarja v ladji sta okvirnega tipa, ki je ploskovit in manj razgibanj. Osrednja pozornost je namenjena oltarni sliki, ki jo obdajajo baldahin in dve veliki voluti kot podstavka za kip.

Celotni oltar je velik okvir za podobo zavetnika. Oltar na levi je posvečen sv. Ani. Slika sta obstopila kipa Janeza Krstnika in Evengalista Janeza (Slika 6).

Slika 6: Levi oltar je posvečen sv. Ani

Desni oltar je posvečen sv. Andreju (Slika 7), ob njem sta kipa sv. Krištofa in sv. Florjana. Ti kipi in angeli vsebinsko dopolnjuje oltarno sliko in se oblikovno prilagajajo. Štiri slike, osrednja in slika na vrhu, obeh stranskih oltarjih sta delo Janeza Valentina Metzingerja iz sredine 18. stoletja. Metzinger je bil osrednji baročni slikar oltarnih slik na Kranjskem, ki je s svojimi deli opremil vrsto znamenitih mestnih in romarskih cerkva. Tudi od tod lahko sklepamo, kako je bila pomembna nekdanja božja pot sv. Jošta.

To je moj patron sv. Andrej. Kako lahko prepoznamo posameznega svetnika? Vsak svetnik ima ob sebi nek predmet, atribut, ki govori in je povezan z njegovim življenjem, delom ali smrtjo. Sv. Andrej je bil križan na križu oblike črke X. Ta je dal tudi ime prometnemu znaku čez železniško progo: Andrejev križ.

Slika 7: Desni oltar je posvečen sv. Andreju

Nenavadna je kiparska oprema. Iz spovednice raste prižnica s kipom sv. Jošta. Ali na nasprotni strani je nad spovednico niša, s kipom Janeza Nepomuha. Česa takega, ko bi se v eno celoto združila kar v dva dela cerkvene opreme res ne najdemo v naši umetnosti (Slika 8).

Slika 8: Prižnica se nadaljuje z nišo Janeza Nepomuha

Svojim bogatim okrasjem in pozlato najbolj pritegne veliki oltar. Bil je in je še vedno glavni cilj romarjev in njihovih sanj ter zadoščenje ljubiteljev lepih umetnosti. Oltar je leta 1795 izdelal baročni kipar Valentin Vrbnik iz Kranja, ki je avtor preostale kiparske opreme v cerkvi. Vrbnik je z delavnico izdelal številno opremo za cerkve na Gorenjskem, v Posavju in Ljubljanski okolici. S tem se je uveljavil kot eden izmed poznobaroških kiparjev poljubne smeri.

Naš oltar je razgibano delo. Njegovo arhitekturo dopolnjujejo številni kipi kot bi meščani naredili špalir zavetniku cerkve in kot varuhi varovali sv. Jošta. Nenavadna pa je arhitekturna niša kot nekakšen okvir, v katerega je postavljen oltar. Ta za to nima pravega prostora, da bi se razbohotil in napolnil vso zadnjo steno prezbitერიја (Slika 9).

Slika 9: Glavni oltar

Veliki oltar je otesnjen v tej niši, ki sega globoko v prostor. Zadaj za oltarjem je presenečenje, saj baročna stavba skriva gotski kor, ki je ostal še od prejšnje cerkve. To je mala, dragocena kapelica. Na obokih in stenah so zaživel sveto pisemski prizori svetniki in angeli kot jih je v 16. stoletju videl slikar Jernej iz Loke.

Posebni arhitekturni del cerkvene celote pa so sv. stopnice. V naši deželi jih je ohranjenih samo nekaj. Te na Joštu jih je dal postaviti duhovnik Simon Vačavnik, ki je bil v 18. stoletju najzaslužnejši za slavo božje poti. Izvirnik sv. stopnic hranijo v Rimu ob Lateranski baziliki. Tja so jih prinesli iz Jeruzalema. Ker vsakdo ni mogel v oddaljene svete kraje, so posnetek stopnic želeli postaviti tudi doma. Vačavnik je kar dvakrat romal v Rim, da je dobil dovoljenje za to. Drugič mu je uspelo in je papež privolil. Vačavnik je prinesel kamenčke izvirnih stopnic. V zahvalo je dal ob Joštovi cerkvi izgraditi cerkev Marije Sneže in jo je postavil v smeri proti Rimu (Slika 10).

Slika 10: Cerkev Marije Snežne

Svete stopnice pri sv. Joštu so postavljene pred glavno fasado cerkve. S freskami sta jih okrasila slikarja Franc Jelovšek in Matija Bradaška (Slika 11).

Slika 11: Oltar Žalostne Matere Božje, do katerih vodijo svete stopnice

Po svetih stoninah se gre vedno samo po kolenih. Nekdaj so romarji poljubljali vsako stopnico posebej. Župnik Vačavnik je Jošta povezal z najpomembnejšimi evropskimi božjimi potmi. Staro verovanje pravi, kdor ne obišče gore sv. Jošta za časa življenja, mora to storiti po smrti. Župnika so tudi pokopali v cerkev pod korom. V grob so mu dali njegove stare romarske čevlje.

To pa je Prešernov zvon s slavnim napisom: Moj bron je najden bil v dnu morja, ko Turčije kraljestvo v Heladi končal je Navarin. Ga kupi romar ga Samassa v zvon prelije, glasim zdaj božjo čast iz svet'ga Jošta lin. Zvon je glasbilo. Rečemo zvon poje. Enkrat veselo, drugič pa žalostno. Poseben fenomen je, kako različno doživljamo zvonove.

Zvonarstvo je mojstrska obrt. Najstarejši zvonovi na slovenskem so iz 14. stoletja. Večinoma pa so jih v 1. svetovni vojni in na Štajerskem v 2. svetovni vojni odvzeli. Zvon na Joštu je bil vlit v zvonarni družine Samassa, ki je v Ljubljano prišla v prvi polovici 18. stoletja in nadaljevala starejšo zvonarsko obrt ter jo obdržala do konca 1. svetovne vojne. Anton Samassa je v Trstu odkupil topove, ki so bili potopljeni v grško-turški vojni v bitki pri Navarinu. So jih dvignili in prodali na dražbi. Iz te surovine je bil vlit tudi zvon pri sv. Joštu s Prešernovim napisom, ki skupaj z novejšimi 3 zvonovi, poje še danes.

Finžgar je svojemu službovanju na Joštu hudomušno dejal kar počitnice. Bival je v velikem župnišču skoraj dvorcu. Danes ni več ohranjen. V njem so se naselili Nemci, zato so ga kasneje partizani porušili. Finžgar je večkrat dejal, da je bil osamljen. Čeprav je na vrhu dobil nekaj obiskov. Tako sta ga obiskala prijatelja: pesnik Andrej Medved in planinec Jakob Aljaž. Na vrh pa sta prišla tudi mama in oče, vendar vsak posebej. Ker je mati doma pripovedovala očetu o mojem imenitnem stanovanju in kuharici, ki jo je poslala, je očeta le pregovorila, da se je odločil in me prišel obiskat. Prej še nikoli ni bil pri sv. Joštu. Njegovo romanje je bilo vsako leto enkrat na Brezje. Drugam je le druge gonil. On je trdil, da ima doma cerkev, boga, mater božjo in vso cekrev polno svetnikov. Torej oče je prihropel na goro. Kako sem se ga razveselil in se začudil obenem. Ostal je le eno noč. Zanimala ga je cerkev, svete stopnice in velikanski farovž, ki sem ga moral vsega razkazati. Ko mu odprem veliko klet, je obstal pri vratih in opazil golo praznoto. Le v kotu je bil droben sodček z mašnim vinom. »No oče, ali ni imenitna ta klet.« »Ne bom rekel da ni, čevder že čevder, samo tegale bo pa strah v njem, ki je sam in majhen.« Je pokazal na barivček v kotu. Pred slovesom je šel še v cerkev. Ko se je vrnil mi je rekel: »sv. Joštu sem te izročil, naj ravna s tabo, kakor ve da bo prav. Mene pa na goro ne bo nikoli več. Morda mimo grede, tedaj, ko grem v nebesa.«

Gospod Jožef in Franc vidva sta tukaj ključarja, tudi doma pod Joštom, kako je bilo nekoč, kako je danes, gotovo je razlika. Kar se tiče cerkve. Cerkev se je obnovila zadnjih 15 letih kar močno. Noranjnost in zunanost. Tukaj je razlika. Kar se tiče zadnja leta v cerkvi nekoliko manj. Pred 10 leti veliko. Procesije so se včasih odvijale okoli doma. Ko so podrl razvaline, smo prestavili procesije mimo Finžgarjevega doma, preko Krekovega doma čez razvaline. So toliko dolge procesne vrste, da se komaj zvrstejo. Ko mi pridemo okoli, gredo zadnji šele dolskoz. Včasih smo hodili okoli gostilne. Eni smo hodili in molili. Eni pa so sedeli in pili. Zanimiv smučarski dom (Slika 12), ki smo ga smučarji zgradili takoj po vojni od leta 1947 do 1950. 3 leta smo ga gradili s prostovoljnim delom. Dom smo zgradili, ker so bili tukaj so bila pomembna tekmovanja v Alpskem smučanju. Državna prvenstva odvijala s štartom na vrhu in cilju v Zabukovju.

Gospod Matevž vi ste pa Joštar, kaj to pomeni. Mi pravimo smo prijatelji Jošta. Ljudem priporočamo, da hodijo, da bodo zdravi. Smo se organizirali, že kar 35 let velja. Ko sem sestavljal pravila, če si pravi prijatelj Jošta vsaj 1-krat na teden greš na Jošta in prazniki. Če 60-krat prideš prizmamo, da si bil na Joštu.

Slika 12: Smučarski dom na Joštu

Podoba vrha se je s časoma spreminjala, danes kompleks ob cerkvi in Smučarskemu domu soustvarjata Finžgarjev in Krekov dom.

Vse te stavbe so poimenovane s svojo funkcijo ali po znanih osebnostih, ki so povezane z goro. Poleg Frana Seleškega Finžgarja je tu deloval Janez Evengalist Krek. Krščanski socialist, ki je na vrhu med 1. in 2. svetovno vojno vodil tečaje za izobražence. V vasi pod vrhom je nekdanji bival Miško Kranjec. Danes pa v teh krajih živi in ustvarja pesnik, pisatelj in kulturnik Niko Grafenauer.

Tovarišice in tovariši. Dovolite mi, da vam čestitam za praznik 1. maja. To je praznik, ki smo ga slavili že pred vojno. Delavski razred ga je slavil in tako pritegoval množice.

Jošt je bil že v času med vojnama prizorišče delavskih shodov in prvo majskih praznovanj. Leta 1977 je sem prišel na 1. maj sam predsednik Tito. Imel je govor. Z ženo Jovanko sta jedla polento in golaž. Takrat so asfaltirali cesto prav do vrha. Stara parola Delu čast in oblast je še vedno aktualna (Slika 13).

Slika 13: Tito je imel govor leta 1977 za 1. maja

Prvomajska praznovanja so pomembni del šeg in navad. Praznovanje pa temelji na 1000 letnem izročilu majskih slavij ob ponovnem prebujanjem narave. Praznično zbiranje ljudi, postavljanjem mlajem in kresovanjem segajo še v predkrščansko tradicijo. Socialno noto, kakršno poznamo danes pa je pridobilo v 19. stoletju in jo okrepilo v času socializma. Prvi maj je postal simbol boja za delavske pravice in solidarnost. Za državni praznik so ga pri nas razglasili leta 1945, zato ima ta dan politični predznak. Nekateri so ga imenovali tudi komunistična velika noč. V praznovanje se je vključila tudi cerkev, saj je 1. maj razglasila za god sv. Jožefa delavca. Oblike praznovanj so se spreminjale. Še danes nas zjutraj ponekod zjutraj prebodijo zvoki godbe. Ta praznovaja so priložnost za vesela druženja.

Takšni in drugačni romarji so hodili in jih še srečamo na kranjskem mestnem kulturnem vrhu. Sv. Jošt se je bogato zapisal v Gorenjsko zgodovino. Stara tradicija se spreminja, dobiva nove oblike in pomen. Vsak od nas hiti na goro z lastnimi željami in nameni. Razgled iz gore, je vedno bolj jasen, čist, tudi bolj svoboden.

Vir: Andrej Doblehar. 2013. Kulturni vrhovi. Jošt nad Kranjem. [Online]. Televizija Slovenija.
Razpoložljivost: <https://4d.rtv slo.si/arhiv/kulturni-vrhovi/174253201> (26. 12. 2018).

S

